

SAKSBEHANDLER
Linda Veiby

INNVALGSTELEFON

TELEFAKS
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

VÅR REF.
09/02439-26

DERES REF.

DERES DATO

ARK. B - Bygninger
418 (Narvik) Narvik - No

VÅR DATO
15.06.2011

Likelydende brev til:
Se adresseliste siste side

Leirområdet Øvre Jernvann - Narvik kommune - gnr.87 bnr.1, gnr.29 bnr.1,2,4,5
og gnr.29 bnr.99 - Fredning etter kulturminneloven §15 og 19, jf §22a

Vi viser til tidligere utsendt fredningsforslag for "Serberleiren" ved Øvre Jernvann i Narvik kommune datert 1.4.2011 som har vært på høring hos berørte parter og instanser. På grunnlag av dette fatter Riksantikvaren følgende vedtak:

VEDTAK:

Med hjemmel i lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 § 15 og § 19 jf. § 22, freder Riksantikvaren "Serberleiren" ved Øvre Jernvann i Narvik kommune, gnr.87 bnr.1, gnr.29 bnr.1,2,4,5 og gnr.29 bnr.99

Omfanget av fredningen

Fredningen etter § 15 er avmerket vedlagte kart og omfatter tuftene etter tellleiren, stiene rundt, tufter etter brakker for vaktmannskaper, området med massegrav og arealene mellom disse.

Grensen for fredning etter § 15 følger fra parkeringsplassen og østover eiendomsgrensen mellom Statskog og vegvesenet. Deretter går grensen for fredningsområdet opp i terrenget og følger knauser og høydedraget mot sydøst. Avgrensingen av fredningsområdet går videre fra høydedraget og ned til munningen av bekk slik at tuften med massegrav og trekors er innenfor fredningsområdet. Videre følger grensen strandlinjen, vestsiden av stien over høydedraget og til parkeringsplassen. Fritidseiendommen er unntatt fra fredningen.

For å kunne opprettholde anleggets karakter og beskytte virkningen av kulturminnet i miljøet fredes et område i vest og syd bl.a med nedtappingssone i vannet og en eiendom med fritidsbebyggelse etter kml §19. Fredningen etter § 19 omfatter området avmerket på Vedlagte kart.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen er å bevare "Serberleiren" ved Øvre Jernvann, som et kulturhistorisk viktig eksempel på en fangeleir fra andre verdenskrig med tilhørende tufter, stier, og gravplass. Fredningen skal sikre at omgivelsene beholdes uendret slik at området kan oppleves som et minneste over fangene som oppholdt seg der og over de som fikk sin grav i dette terrenget. Formålet med fredningen er å gi nødvendige juridiske rammer for forvaltning av området.

Formålet med områdefredningen etter kml § 19 er å bevare virkningen av kulturminnet i landskapet.

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid; jf. kulturminneloven § 15a, § 16, § 17, § 18 og § 19 tredje ledd.

Bestemmelser ved fredning etter § 15

1. Det er ikke tillatt å skade, fjerne, flytte eller tildekke noen av de fysiske sporene etter leieren eller deler av disse.
2. Tilbakeføringer til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlige tilfelle under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.
3. Utover ordinær skjøtsel er det ikke tillatt å gjøre endringer i området som vil kunne endre anleggets karakter.
4. Motorisert ferdsel i området er ikke tillatt.

Bestemmelser ved områdefredning etter § 19

5. Den eksisterende fritidsbebyggelsen på gnr 29 bnr 99 er ikke omfattet av fredningen. Utendørs tiltak som er søknadspliktige etter den til enhver tid gjeldende plan- og bygningslov og skal i forkant forelegges kulturminnemyndigheten for forhåndsgodkjenning.
6. Fredning av nedtappingssonen i vannet er ikke til hinder for regulering av vannet (oppfylling og nedtapping) i samsvar med tidligere gitt konsesjon.

Bestemmelser ved områdefredning etter §§ 15 og 19

7. Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendringer som kan forandre områdets karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for bebyggelse og anlegg og utvidelse av vei eller parkeringsplass, oppsetting av gjerder, skilt, endring av vegetasjonstyper, eller markflate, planering, utfylling og andre landskapsinngrep.
8. Det kan monteres informasjonsskilt under forutsetning av at slike ikke forringer opplevelsen eller forståelsen av anlegget og at det ikke fører til uønsket slitasje i terrenget eller på tuftene. Skilttype og lokalisering skal godkjennes av kulturminnemyndigheten.

9. *Det kan utarbeides en forvaltningsplan for området. Planen skal godkjennes av Riksantikvaren eller den Riksantikvaren gir myndighet. Forvaltningsplanen skal inneholde retningslinjer for bruk, skilting, vedlikehold, skjøtsel og eventuell tilbakeføring.*

Følger av fredningen

Lovhenvising

Når det gjelder behandlingen av fredete hus og anlegg og områder, vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17 og 18 og 19 tredje ledd og 21, samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før arbeider i tråd med plan- og bygningsloven kan settes i verk.

Vedlikehold

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av fredete bygninger og anlegg. Vedlikehold av fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader.

Dispensasjon

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven § 15a og § 19 tredje ledd. Søknad om tillatelse skal sendes fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.

Økonomisk tilskudd

Det er anledning til å søke fylkeskommunen om tilskudd til vedlikehold og istandsettingsarbeider.

Dersom det etter § 15a blir gitt dispensasjon med vilkår som virker fordyrende på arbeidet, skal det gis helt eller delvis vederlag for utgiftsøkningen, jf § 15a annet ledd.

Fylkeskommunen kan gi opplysninger om frist for innsendelse av og krav til søknad.

Kort karakteristikk av kulturminnet

I forbindelse med den tyske okkupasjonsmaktens planer for utbygging av forsvarsverk og infrastruktur i Norge ble sovjetiske, polske og serbiske fanger sendt til Norge for tvangsarbeid. Til Beisfjorden ankom det i juni 1942 om lag 900 jugoslaviske partisanfanger. Etter et antatt utbrudd av tyfus i leiren, ble 588 fanger fraktet til en ny leir på Øvre Jernvann. Dette hendte natt til 18. juli i 1942. Leiren på Øvre Jernvann oppe i fjellet skulle fungere som karanteneleir. I løpet av fem uker mistet 242 mennesker livet her.

De jugoslaviske partisanene ble ikke anerkjent som krigsfanger av tyske Wehrmacht, og fangene fikk en særskilt brutal behandling. Fangene omkom av sult, sykdom og utmattelse som

følge av mangelfulle matforsyninger, elendig bekledning og brutal behandling av SS og den norske hird som var vakter. Den første tiden var fangene uten ly, etter hvert ble det satt opp finertelt. Det er fortellinger om at syke eller svake fanger ble skutt.

Gangveien rundt det lille teltområdet er fortsatt synlig i bjørkekrattet, likeså tuftene etter kjøkkenbrakke, tuftene etter finerteltene, vannhull og latriner. To tufter etter bygninger for vaktmannskaper er synlige i terrenget på vestsiden av tuftene etter teltleiren. Syd for disse på en liten flate er det rester etter et trekors, og muligens tuft etter en bu for kalk. Det skal være her levninger etter 35 mennesker ble funnet i en massegrav og i 1953 flyttet til Botn i Saltdal kommune.

Selve leirområdet samt veien dit ble opparbeidet av fangene. Bare brakkene for vaktmannskapene var oppført da fangene ankom. I dag er det på begge sider av adkomstveien inn fra E10 tydelige steinformasjoner av sprengstein. Disse ble, etter hva Riksantikvaren har forstått, anlagt i 1944 i samband med at tyskerne ventet en sovjetisk invasjon fra øst.

For nærmere beskrivelse av kulturminnet vises det til vedlagt dokumentasjon.

Vurdering av kulturminnet. Begrunnelse for fredningsvedtaket.

Riksantikvaren mener det er riktig å verne leirområdet på Øvre Jernvann for ettertiden fordi stedet forteller en tragisk, men også viktig del av historien om okkupasjonstiden i Norge. Området med de fysiske sporene er en historisk levning med svært høy kildeverdi. Tuftene er spor etter de brutale forholdene fangene her levde og døde under. Leirområdet er også et gravsted. Det er et sted for å minnes de som led og et sted for ettertanke.

“Serberleiren” ved Øvre Jernvann er et historisk vitnesbyrd om nazistenes forbrytelser. Anleggsvirksomheten til den tyske okkupasjonsmakten i Norge var basert på slavearbeid. Fangene i “Serberleiren” var partisaner, og Wehrmacht nektet dem status som krigsfanger. Leiren er et av mange åsteder hvor nazistene utdefinerte menneskeverdet hos sine ideologiske fiender; jøder, slaver og kommunister. Nordmenn var fangevoktere i leiren og var delaktige i forbrytelsene mot fangene. Sporene etter “Serberleiren” har høy kildeverdi for denne tragiske delen av historien.

Innenfor de tysk-kontrollerte områdene under den andre verdenskrigen var det konsentrasjonsleire og arbeids- og utryddelsesleire som provisoriske og permanente anlegg. “Serberleiren” ved Øvre Jernvann var provisorisk og fungerte som karantene for arbeidsleiren i Beisfjord. Det var 242 fanger som døde eller ble myrdet under oppholdet på Øvre Jernvann. Sporene etter en tysk leir med høye dødstall i Norge, har høy historisk verdi. Denne blir forsterket av forbindelsen til Beisfjord-massakren hvor 287 fanger ble myrdet natt til 18. juli 1942, og byggingen av Bjørnefjellsveien.

Den andre verdenskrigen var en global konflikt, og de utenlandske krigsfangene og sporene etter fangeleirene i Nord-Norge forteller om dette. Historien om “Serberleiren” berører sentrale spørsmål om menneskerettigheter, fred og forsoning, og tuftene etter leiren har høy pedagogisk verdi.

Det har vært liten oppmerksomhet om fangeleire for utenlandske fanger i Norge. Bevaring av dette anlegget supplerer andre kulturminner knyttet til annen verdenskrig i Narvik-området. Som midlertidige karanteneleir, men med særdeles store tap av menneskeliv i løpet av kort tid, har området stor nasjonal verdi, og det er grunn til å mene at det har internasjonal interesse.

En fredning vil sikre at det fysiske området der fangene ble holdt i perioden 20.juli 1942 til 25.august 1942 bevares for ettertiden.

De tyske stillingene som det finnes flere liknende av ellers i dette fjellområdet, er ikke det primære med denne fredningen. Stillingene er fysiske spor etter en annen situasjon og tidsepoke under krigen, men gjør området ytterligere interessant. Selv om de markante sporene fra 1944 ikke er grunnlaget for fredningen, vil deler av disse inngå i fredningsområdet. De skal ikke fjernes.

For nærmere forståelse av kulturminnet vises det til vedlagt dokumentasjonsmateriale.

Riksantikvarens myndighet

Det følger av kulturminneloven § 15 jf. § 22 at departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. (Det følger videre av § 19 at departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det.) Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert fra Miljøverndepartementet til Riksantikvaren jf. forskrift om faglig ansvarsfordeling mv etter kulturminneloven av 9. februar 1979 § 12 nr.1.

Lokalisering og eiendomsforhold. Reguleringsmessig status

Området ligger på Bjørnefjellet i den østlige enden av Øvre Jernvann, nær nåværende E10.

Følgende grunneier er berørt av fredningen:

Statskog: gnr .87 bnr.1

Privat: gnr. 29 bnr. 99

Sameie: gnr.29 bnr.1,2,4,5

Forslaget til fredning i medhold av kml § 15 for restene etter leiren omfatter en del av Statsskogs eiendom 87/1, en del av sameiet 29/1,2,4,5. Det vil si at adkomstvei, tuftene etter den inngjerdete leiren, stien rundt, tuftene etter brakkene og antatt rettersted med massegrav. Videre foreslås det at et område rundt og i mellom tuftene fredes og at del av høyden på nordvestsiden av leiren der det er stillinger fra 1944, inngår i fredningsområdet. Til grunn for valg av avgrensing ligger at det antas å være dette området tyskerne kontrollerte. I skisse fra rettsoppjøret er det markert tre maskingeværstillinger. Mulig lokalisering av slike er vist på kartvedlegget.

I kommuneplanens arealdel er området vist som LNF - 1, det vil si område hvor kun stedbunden næring er tillatt. Planen ble vedtatt 24. november 2005.

Bakgrunn for fredningen

Riksantikvaren fikk kunnskap om leiren i forbindelse med planene for vindkraftanlegg som ville være synlig fra leirområdet. Planer om informasjonstiltak inne i området har aktualisert fredningen av restene etter anlegget.

Redegjørelse for saksgang og innkomne bemerkninger

Melding om oppstart av fredning ble, i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.1, meddelt eieren og kommunen i brev av 1.2.2011. Samtidig ble dette kunngjort i Harstad tidene og Fremad i Narvik.

Riksantikvaren mottok uttalelse fra følgende instanser:

- Statskog datert 16.2.2011
- Nordland fylkeskommune datert 23.2.2011
- Statens vegvesen datert 21.2.2011

Det kom ikke uttalelser fra private.

Riksantikvaren utformet deretter fredningsforslag der uttalelsene ble sitert og kommentert. Fredningsforslaget ble i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.2 sendt på høring til berørte parter 1.4.2011. Samtidig ble det kunngjort i Harstad tidene og Fremad i Narvik og Norsk lysingsblad at fredningsforslaget var lagt ut til offentlig ettersyn i Narvik kommune.

Det ble gitt en frist på 6 uker fra kunngjøringsdagen til å komme med uttalelser. Det kom inn uttalelser fra følgende instanser:

- Nordland fylkeskommune datert 10.5.2011
- Statens vegvesen datert 11.5.2011
- Statskog datert 5.5.2011

Nordland fylkeskommune jf. Fylkesrådets vedtak av 10.5.2011:

1. Fylkesrådet vurderer det som viktig å bevare de fysiske sporene etter tilintetgjørelsesleiren ved Øvre Jernvann og å sikre området som et verdig minnested. Det er stor sannsynlighet for at det finnes uoppdagede graver i terrenget som omgir leiren. Området er derfor også å betrakte som en gravplass.
2. Fylkesrådet gir sin tilslutning til Riksantikvarens forslag om å frede leirområdet ved Øvre Jernvann etter kulturminnelovens §§ 15 og 19, jf. § 22.
3. Til tross for at de jugoslaviske fangene bare var fem uker på fjellet, er sporene etter leiren de bygde, overraskende godt bevart. Leirområdet har i liten grad vært eksponert for suvenirjegere og slitasje fordi det har vært lite kjent. Det er en svakhet ved Riksantikvarens fredningsforslag at de fysiske strukturene i leirområdet er mangelfullt dokumentert og at løse kulturminner, som f. eks rester etter piggtrådgjerdet og tomhyler, overhodet ikke er dokumentert. Fylkesrådet forutsetter at det blir gjort bedre dokumentasjon før det tas stilling til hvordan tilrettelegging i leirområdet eventuelt kan finne sted.
4. Nordland fylkeskommune har tidligere finansiert innmålingen av fysiske strukturer i leirområdet. Fylkesrådet forutsetter at Riksantikvaren finansierer utarbeidelsen av en forvaltningsplan for området som nå fredes. Nødvendig tilleggskdokumentasjon av faste og løse kulturminner kan gjennomføres som del av utarbeidelsen av denne forvaltningsplanen.
5. Saken behandles etter kommunelovens § 13, siden Riksantikvarens høringsfrist ikke gir mulighet for å legge saken fram for fylkestinget.

Statens vegvesen, brev av 11.5.2011:

Statens vegvesen har ingen merknader til fredningsforslaget.

Statskog brev av 5.5.2011:

Statskogs høringsuttalelse kom inn til Riksantikvaren for sent for den formelle oversendelsen til kommunen. Uttalelsen bygger på Statskogs brev av 16.2.2011 som det også er referert til fredningsforslaget. Omtrent 125 mål av Statskog SFs eiendom gnr/bnr 87/1 er foreslått vernet.

Statskog er av den oppfatning at fredning av området innebærer betydelig skjøtsel framover for å ivareta verdien av området. Statskog SF vil ikke påta seg et slikt ansvar. Statskog SF forutsetter at et evt. vern som foreslått i brev datert 1.4. 2011 (fredningsforslaget) ikke vil være til hinder for tiltak og anlegg (eksempelvis hytter og vindmøller) som ønskes etablert utenfor rensene til vernet areal, ved at det i senere utredningsprosesser blir lagt inn buffersoner som begrenser arealutvikling. Statskog har ingen øvrige bemerkninger til fredningsforslaget.

Naturmangfold

Prinsippene i lov 19. juni 2009 nr. 100 Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven, forkortet nmfl) §§ 8-12 skal legges til grunn ved offentlig myndighetsutøvelse som berører naturmangfoldet. Riksantikvaren har gjort søk i Artsdatabasens Artskart og Naturbasen til Direktoratet for Naturforvaltning for å fremskaffe nødvendig kunnskap for beslutningsgrunnlaget. Det er ingen registrerte sårbare eller truede arter i Artsdatabasens Artskart innen for det foreslåtte fredningsområdet etter kml. § 15 og § 19. Her er heller ingen registrerte andre spesielt verneverdige naturtyper, naturområder, artsforekomster eller kulturlandskap i Direktoratet for Naturforvaltings Naturbase. Riksantikvaren finner derfor at fredningen ikke vil påvirke naturmangfoldet i negativ retning. Etter vurdering av fredningsforslagets konsekvenser for naturmangfoldet i tråd med bestemmelsene i den nye naturmangfoldloven jf. nmfl § 7, kan ikke Riksantikvaren se at fredningen vil påvirke naturmangfoldet i negativ retning på noen av eiendommene.

I henhold til kulturminneloven § 22 nr. 3 skal forslag om fredning legges frem for kommunestyret før vedtak om fredning fattes. Fredningsforslaget og innkomne uttalelser ble oversendt kommunen i brev av 20 og 23.5.2011. Kommunen behandlet saken administrativt i Det faste utvalg for Plansaker for behandling. Saken er datert 23. mai 2011.

1. Narvik kommune gir sin tilslutning til Riksantikvarens forslag om å frede leirområdet ved Øvre Jernvann etter kulturminnelovens §§15 og 19, jf. §22.
2. Narvik kommune viser til Fylkesrådets vedtak, og forutsetter at Riksantikvaren finansierer utarbeidelsen av en forvaltningsplan for området som nå fredes.
3. Tilgjengelighet for alle brukergrupper (universell utforming) skal vurderes der dette er aktuelt i forbindelse med tilrettelegging for, og skjøtsel av det nasjonale kulturminnet
4. Narvik kommune viser for øvrig til Fylkesrådet og Statskog SF sine uttalelser og ber om at disse hensyntas i Riksantikvarens endelige vedtak i fredningssaken.

Riksantikvarens bemerkninger til høringsuttalelsene

Vi setter pris på de presiseringer fylkeskommunen har kommet med. Dette er nyttige opplysninger som vil være viktig for det videre arbeidet med forvaltningsplan og et eventuelt framtidig informasjonsmaterieell om leiren. Riksantikvaren vurderer at det er et stort potensial for nye historiske funn i området, og ser at det er et behov for å ha en mer presis dokumentasjon av de spor som allerede er kjent. Fredningsvedtaket vil sikre området, både i forkant av at en slik utredning kan komme på plass, og videre inn i fremtiden. Den historien og kunnskapen som stedet kan gi om denne siden ved andre verdenskrig, er imidlertid godt kjent og vi kan imidlertid ikke se at fredningssaken blir mindre aktuell eller at formål eller avgrensingen skulle endres som følge av disse opplysningene.

Riksantikvaren er enig i at det ved skjøtsel av kulturminnet skal legges vekt på universell utforming. Vi vurderer at fredningsbestemmelse nr. 3 åpner for muligheten til å søke om dispensasjon til å foreta tiltak for å tilfredsstille ønske om bred formidling av stedet som må utføres på en måte som ikke vesentlig endrer det fredede områdes karakter.

På bakgrunn av innkomne høringsuttalelser og kulturminnets verdi mener Riksantikvaren at fredning av "Serberleiren" ved Øvre Jernvann i Narvik kommune er riktig og nødvendig sett i et nasjonalt perspektiv.

Opplysning om klageadgang og tinglysing

Riksantikvarens vedtak om fredning kan påklages til Miljøverndepartementet, jf. forvaltningsloven § 28. Eventuell klage stiles til Miljøverndepartementet, men sendes Riksantikvaren innen tre uker fra fredningsvedtaket er mottatt, jf. forvaltningsloven § 29.

Fredningsvedtaket vil bli tinglyst av Riksantikvaren i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 5

Vennlig hilsen

Jørn Holme

Unni Grønn

Vedlegg:

- Dokumentasjonsvedlegg, tekst v/M.Hauglid Nordland fylkeskommune
- Dokumentasjonsvedlegg foto v/RA
- Kart
- Høringsuttalelser